

Univerzita J.A. Komenského

Roháčova 63, Praha 3 - Žižkov 130 00

ROZVOJ MORÁLNÍHO VĚDOMÍ ŽÁKŮ

ZÁPOČTOVÁ PRÁCE

Studijní předmět: ETIKA V PEDAGOGICE

Zpracoval: LENKA JELÍNKOVÁ

Forma studia: KOMBINOVANÁ

Obor studia: SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA – VYCHOVATELSTVÍ Bc.

Ročník: 1.

Studijní skupina: M021

Akademický rok: 2013/2014

Vyučující: PhDr. OLGA NYTROVÁ

Kontakt: Jelinkova.L@seznam.cz, 739 616 266

OBSAH

1. Mravní výchova.....	3
1.1 Minulý a současný pohled na morálku.....	3
1.2 Cíle a obsah mravní výchovy.....	3
2. Etika a morálka.....	4
2.1 Pohled na morálku z pohledu psychologie.....	4
2.2 Jean Piaget – rozbor morálního úsudku dítěte.....	4
2.3 Vývoj vztahu k pravidlům.....	4
2.4 Období vnější morálky.....	5
2.5 Dětské vnímání trestů.....	5
2.6 Didaktické inspirace.....	6
3. Lawrence Kohlberg a jeho stadia morálního vývoje.....	6
3.1 Úrovně a stadia.....	6
3.2 Prekonvenční úroveň.....	7
3.3 Konvenční úroveň.....	7
3.4 Postkonvenční úroveň.....	8
3.5 Didaktické inspirace.....	8
4. Příklad z praxe.....	10
5. Závěr.....	11
6. Přílohy	12
7. Bibliografie a použité zdroje.....	13

1. MRAVNÍ VÝCHOVA

1.1 MINULÝ A SOUČASNÝ STAV MRAVNÍ VÝCHOVY

V rámci komunistické výchovy byla mravní výchova zjevně nejvíc prostoupena ideologickým balastem „jediného vědeckého“ učení: marxismu-leninismu. Koncepce komunistické mravní výchovy se odvíjela od dogmatického výkladu etiky, v níž byla tzv. komunistická morálka (etika) povýšena nad všechny ostatní etické systémy.

Společenský vývoj u nás po roce 1989 obrací pozornost laické i odborné veřejnosti k řadě témat, která pociťujeme jako naléhavá a volající po určitých změnách a řešeních. Do této oblasti patří i otázky morálky a morální výchovy.

Za zcela zásadní překážku při ovlivňování mravního rozvoje žáků je možno považovat stále jednoznačně převládající frontální formu výuky., která nabízí žákům minimum příležitostí spolupracovat, názorově se setkávat, poměřovat, diskutovat, prosazovat a obhajovat svůj postoj.

Promyšlené vedení dětí k vytváření rozlišovacích schopností a dovedností je dlouhodobým a těžko změnitelným dluhem naší školy.

1.2 CÍLE A OBSAH MRAVNÍ VÝCHOVY

Pro pedagogickou praxi je stanovení cílů mravní výchovy věcí praktičtější. Základním předpokladem je pedagogovo přesvědčování, že je lidský jedinec schopen odlišit dobré a zlé a je schopen být bytostí svobodnou a odpovědnou. Obsah mravní výchovy by měl být orientován na vytváření pozitivních mravních stránek osobnosti

Vlastní výchovný proces je tvořen deseti oblastmi:

1. Důstojnost lidské osobnosti; sebeúcta.
2. Postoje a způsobilosti mezilidských vztahů.
3. Pozitivní hodnocení chování druhých lidí.
4. Kreativita a iniciativa.
5. Komunikace.
6. Interpersonální a sociální empatie.
7. Asertivita. Řešení agresivity. Soutěživost. Sebeovládání. Konflikty s druhými.
8. Reálné a zprostředkované prosociální modely.
9. Prosociální jednání. (pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství, zodpovědnost a péče o druhé)
10. Společenská a komplexní prosociálnost. (solidarita, sociální problémy, sociální kritika, občanská neposlušnost, nenásilí)

2. ETIKA A MORÁLKA

E. Fromm napsal, že „poprvé v historii závisí fyzické přežití lidstva na radikální změně lidského srdce“, a proto je třeba skončit s odkazováním morálních témat až „na konec řady“, a naopak v lidském společenství posílit vše skutečně tvořivé a produktivní, a tedy i morální. Otázky dobra a zla si lidé kladou od pradávna. Základem pro jejich zkoumání byla filosofie. Etika je vědní obor, který zkoumá společenský jev – morálku.

2.1 POHLED NA MORÁLKU Z POHLEDU PSYCHOLOGIE

Psycholog Hoffman rozlišil tři základní koncepce v přístupu k problematice morálního vývoje.

- a) Model dědičného hříchu – doporučuje co nejranější výchovné zásahy dospělých do života dítěte
- b) Nauka o vnitřní čistotě – tvrdí, že vnější společenské vlivy dítě v jeho vývoji narušují a poškozují, proto by měl být vliv vnějšího světa minimalizován.
- c) Třetí koncepce vychází z toho, že dítě není ani dobré, ani špatné a tudíž nejbližší k pojetí člověka jako nepopsaného listu papíru.

Tato Hoffmanova klasifikace souvisí i s trojím zaměřením teorií morálního vývoje. Průkopníkem zmíněné myšlenky o vrozené čistotě dítěte byl J. J. Rousseau. „Všechno jest dobré, jak to vyšlo z rukou Původce světa; vše kazí se pod rukama lidskýma.“ Mezi zastánce stejné koncepce řadí Hoffman i jednoho z nejvýznamnějších psychologů minulého století, J. Piageta (1896-1980).

4

2.2 JEAN PIAGET – ROZBOR MORÁLNÍHO ÚSUDKU DĚTÍ

Piaget proslul i u nás v literatuře dostupnou – teorií kognitivního vývoje. Méně známou, ale nikoliv však méně významnou je Piagetova koncepce morálního vývoje, kterou publikoval v roce 1932 v knize Morální úsudek dítěte. Stal se spoluzakladatelem mladého psychologického oboru – psychologie morálky. Vychází z odpozorované skutečnosti, že právě tak, jak se děti odlišují od dospělých v kognitivním a osobnostním vývoji, liší se i v úrovni morálního usuzování. Vymezil dvě široce definovaná stádia morálního vývoje v období mezi šestým a dvanáctým rokem. Mladší děti se nacházejí v závislosti na vnějších zákonech a pohnutkách (heteronomní morálka) a starší (kolem jedenáctého, dvanáctého roku) přecházejí do stádia zvnitřnění mravních zákonů (autonomní morálka).

2.3 VÝVOJ VZTAHU K PRAVIDLŮM

Piaget se domníval, že veškerá morálka je obsažena v „systému pravidel (norem) a podstata veškeré morálky spočívá v respektu, který si jedinec k těmto pravidlům vytváří“. Při své teorii vycházel z pozorování dětí při hraní kuliček a současně se jich dotazoval na míru porozumění pravidlům hry. Při hře se děti neučí frontálně, ale spontánně, bez vlivu dospělých a jejich pochval a trestů.

Zjistil, že u nejmladších dětí (do dvou let) nehrají pravidla při hře roli. Je to čistě pohybová aktivita.

Mezi druhým a šestým rokem dítě pozoruje starší kamarády a napodobuje jejich činnosti. Uvědomují si existenci nějakých pravidel, cítí je jako posvátná, nedotknutelná.

Ve věku mezi sedmi a deseti lety děti přijmou soubor dohodnutých pravidel v úvahu. Hlavní zájem dětí v tomto věku je již sociální. Pečlivě sledují hráče, zda hraje podle pravidel a mají tendenci je přesně dodržovat.

Děti věku jedenácti a dvanácti let získává sjednocení a upravení pravidel na důležitosti. Děti se zajímají o pravidla pro pravidla.

U dítěte se porozumění smyslu pravidel rozvíjí prostřednictvím spolupráce s vrstevníky. Ve hře vnímají spoluhráče podobně, jako vidí sebe. Ve vztahu k dospělým je to jiné. Dospělý je větší, silnější, chválí, bere i dává, trestá, odměňuje. Dítě, není v tomto vztahu rovnocenným partnerem. Nemá pocit rovnosti. Dospělí jsou nositeli pravidel, jde tedy o vztah jednostranného respektu.

2.4 OBDOBÍ VNĚJŠÍ MORÁLKY

Povinnost představují pro dítě příkazy a pravidla dospělých, které vnímá jako správná, neboť pocházejí od autorit. Dítě tohoto věku (od šesti do deseti let) chápe pravidla doslovně s ohledem na „literu“ předpisu či zákona a chování hodnotí a posuzuje podle shody s jeho zněním. Dalším charakteristickým znakem tohoto období je „kognitivní egocentrismus“, kdy nezralý organismus nemá rozvinuty způsoby vnímání a hodnocení vnější reality. S ohledem na poznávací schopnosti nemá ještě schopnost rozeznávat realitu od snových příhod, pravdivou informaci od falešného náhledu. Na svět se dívají jen ze svého úhlu pohledu

5

2.5 DĚTSKÉ VNÍMÁNÍ TRESTU

Vnímání dobra a zla je u dětí limitováno vývojově. Zlo („špatnosti“) posuzují mladší děti podle toho, jaké chování je trestáno. Další významnou charakteristikou vývoje morálky je vztah dítěte k trestům. Pokud dáme dítěti možnost výběru trestu, volí ten, který nejvíc „bolí“, i když se nijak nevztahuje k prohřešku. Ve věku mezi osmým a dvanáctým rokem, správné tresty souvisejí s přestupkem, buď tím, že viník za své jednání nese materiální postih, nebo musí udělat něco srovnatelného s tím, co provedl.

Z vlastní pedagogické praxe mohu doložit několik situací, kdy jsem musela použít skupinový trest. Učitelé je používají zpravidla ve třech situacích.

V té první se učitel nesnaží analyzovat individuální chybu a trestá za chybu jedince či několika jedinců, celý kolektiv.

V té druhé se učitel snaží odhalit viníka, kterého kolektiv zná, ale nechce jej prozradit.

Ve třetí variantě se učitel snaží odhalit viníka a skupina ví, že se někdo dopustil přestupku, ale neví, kdo to je.

Mladší děti přijímají skupinový trest jako správný z několika důvodů:

- A) Mají silnou víru v nutnosti trestu za jednání, které porušuje pravidlo.
Nemůže-li být potrestán viník, je správné, že učitel trestá celou skupinu.

- B) Pokud děti viníka znají, ale učitelé to nesdělí, považují mladší děti utajené informace za špatné jednání, které zasluhuje skupinový trest.

Starší děti tyto situace vnímají jinak:

- A) V případě, že skupina viníka zná a učitelé jej neprozradí, dávají přednost skupinové solidaritě před respektováním normy dospělých, a proto skupinový trest nejen přijímají, ale považují jej i za správný.
- B) Pokud, ale skupina viníka nezná a nemůže se tedy rozhodnout, zda jej ochrání, či jej prozradí, chápe skupina trest jako nesprávný.

2.6 DIDAKTICKÉ INSPIRACE

S dětmi je důležité diskutovat o pravidlech, kterými se řídí hlavně při hře, při jiných společných činnostech, ale také v „životě“.

Ptáme se jich, zda vědí, kde se pravidla vzala a k čemu jsou dobrá.

Pravidla dospělých se snažíme vždy vysvětlit přiměřeně věku dětí.

Platí zásada: Pokud pedagog není schopen smysl pravidla nebo normy vysvětlit, zdůvodnit, je to buď špatný pedagog, nebo jde o špatné (zbytečné) pravidlo.

6

Je důležité vytvářet co největší prostor pro spoluúčast dětí při tvorbě pravidel, která upravují zejména vztahy mezi nimi.

Můžeme navozovat situace, kdy si může každý dělat, co chce, tedy bez pravidel, aby děti viděly rozdíl mezi životem s pravidly a bez nich (pro děti jsou takové aktivity zprvu velmi zábavné, ale později je začnou nudit a pravidla začnou vyžadovat).

3. LAWRENCE KOHLBERG A JEHO STADIA MORÁLNÍHO VÝVOJE

Druhým hlavním představitelem psychologie morálky je Lawrence Kohlberg (1927 – 1987). Již v šedesátých letech minulého století se stal žijícím klasikem, který svým dílem inspiroval, vyvolával polemiky, měl nadšené příznivce, ale i kritiky. Spolu se svým týmem Chicagské a Harvardské univerzity svou koncepci morálního vývoje neustále teoreticky propracovával a prakticky prověřoval. Vytvořil rozsáhlé a celosvětově uznávané dílo, na něž navazují desítky dalších. Svůj život ukončil dobrovolně ve vlnách Atlantiku.

3.1 ÚROVNĚ A STADIA

Základem jeho teorie se stala nepublikovaná doktorská práce z roku 1958. Vymezil tři úrovně a šest stadií morálního vývoje. Vychází z předpokladu, že lidské myšlení

prochází rozlišitelnými fázemi tak, jak se jedinec psychicky rozvíjí. Postupně dozrává i morálně.

- I. Prekonvenční úroveň (stadium 1 a 2)
- II. Konvenční úroveň (stadium 3 a 4)
- III. Postkonvenční úroveň (stadium 5 a 6)

Prekonvenční morální úroveň je úrovní většiny dětí do 9 let, některých adolescentů a mnoha dospívajících a dospělých kriminálních živlů.

Konvenční morální úroveň je úrovní většiny adolescentů a dospělých v naší společnosti i ostatních společnostech.

Postkonvenční úroveň dosahuje menšina dospělých, teprve po 20. roce života.

3.2 PREKONVENČNÍ ÚROVEŇ

Citlivost reakcí na společenské morální normy je dána významem nositelů těchto norem a také fyzickými a psychickými důsledky, které jednání dítěte přináší.

STADIUM 1: Orientace na poslušnost a vyhýbání se trestu

Co je správné:

- Vyhýbání se takovému jednání, které je trestáno
- Poslušnost pro poslušnost
- Poslušnost vůči autoritám jako nositelům norem
- Nepůsobit fyzické škody druhým osobám a na majetku

7

STADIUM 2: Individualismus, účelovost, vzájemnost, usilování o odměnu a ocenění

Co je správné:

- Pravidla jsou dodržována tehdy, když to vyhovuje okamžitému zájmu jedince
- Jednáním uspokojuje vlastní zájmy a potřeby a druhým nebrání dělat totéž
- Správné je to, co je výhodné hlavně pro mě

3.3 KONVENČNÍ ÚROVEŇ

Snaha naplňovat očekávání rodiny a přátel a podpora dodržování zákonů a norem, které jsou považovány za hodnotné (správné), bez ohledu na okamžité důsledky a širší souvislosti.

STADIUM 3: Orientace na vzájemné vztahy, sociální shodu a dohodu, vzájemnou přizpůsobivost.

Co je správné:

- Žít tak, aby to odpovídalo očekávání blízkých a druhých osob v rolích jako jsou bratr, syn, přítel, soused
- Být „dobrým“ je důležité a znamená to mít dobré motivy, které dokazují zájem o druhé

- Udržovat vzájemné vztahy postavené na důvěře, respektu a vděčnosti a pečovat o ně

STADIUM 4: Orientace na zákon a řád, respektování společenského systému

Co je správné:

- Správné chování znamená plnit povinnosti, prokazovat respekt k autoritě a podporovat fungující řád společnosti
- Společenské autority (ředitelé, prezidenti, učitelé atd.) musí být respektovány, aby byl zachován řád společnosti a její stabilita

3.4 POSTKONVENČNÍ ÚROVEŇ

Na této úrovni je zřejmá snaha definovat morální hodnoty a principy, které se uplatňují bez ohledu na vliv autority skupiny nebo jednotlivce a na míru osobního ztotožnění se s těmito skupinami.

STADIUM 5: orientace na legální společenskou smlouvu a na respektování práv jedince

Co je správné:

- Být si vědom toho, že lidé zastávají široké spektrum různých hodnot a postojů
- Normy relativní, které jsou podmíněny sociální dohodou a nemusí mít univerzální platnost
- Jiné hodnoty (právo na život, svoboda jednotlivce atd.) představují trvalý základ „dobrého“ soužití mezi lidmi a musí být respektovány v jakékoliv společnosti

8

STADIUM 6: Orientace na obecné (univerzální) etnické principy a vlastní svědomí

Co je správné:

- Řídit se podle vlastních, svobodně zvolených morálních principů
- O tyto principy se obvykle opírají demokratické zákony a sociální dohody
- Pokud jsou normy daného společenství v rozporu s těmito principy, jedinec v tomto stadiu jedná v souladu s „vyššími principy“
- Univerzální princip je například rovnost lidí, respekt k lidskému životu, důstojnosti člověka, právo svobodně se vyjadřovat, mít vlastní víru apod.

3.5 DIDAKTICKÉ INSPIRACE

- a) Je potřeba to zkusit! Vybrat příběh, téma atd., o nichž se domníváme, že by mohly žáky zaujmout. Příběhy by měly být ověřené, že plní funkci rozvoje mravního rozvoje žáků.

- b) Neočekávejte hned úspěch. Vedení podnětné diskuze, kladení správných otázek, zachování morálního problému jako hlavního tématu debaty.
- c) Věnovat pozornost pečlivé přípravě. Velký význam má vhodný a na emoce působící příběh i příprava základních otázek, které vedou k hlubšímu proniknutí do etického problému.
- d) Existují témata, u nichž lze zadáním vhodného příběhu navázat na obsah učiva (občanská nauka, prvouka, dějepis, literatura atd.) Je možné také využít s určitou mírou opatrnosti aktuální třídní, školní, lokální i širší společenské události.
- e) Pomocí uvedených metod lze přispět ke zlepšení třídního klimatu.
- f) Můžeme využít možnosti lépe poznat své žáky po mravní stránce (efekt diagnostický).
- g) Základem je přesvědčení, že uvedená metoda přispívá k rozvoji morálního usuzování žáků a do určité míry i jejich morálního jednání.

4. PŘÍKLAD Z PRAXE

Pracuji na základní škole. V současné době jsem třídní učitelka 3. ročníku. V mé třídě je několik žáků se specifickými poruchami učení i žák s těžkou formou ADHD a psychiatrickou diagnózou - maniodepresivní psychóza na hereditárním základě. Tento chlapec byl od malička vychováván velmi benevolentně, bez jasně daných pravidel, téměř řídil chod rodiny. S nástupem do školy však začal mít vážné kázeňské problémy. Chlapec je velmi hlučný, neuznává autoritu, jedná jako rovný s rovným, velký problém má s dodržováním pravidel. Začlenit takové dítě do normálního kolektivu bylo velmi nesnadné. Ve spolupráci se školní psycholožkou jsem hledala cestu, jak chlapce zklidnit, jak nastavit pravidla, jak jej začlenit. Jako první krok jsem zvolila rozhovor s rodiči. Nebylo vůbec jednoduché rozkrýt citlivě situaci doma a zjistit, jak byl chlapec doma veden. Z rozhovoru vyplynulo, že výchova doma nebyla vůbec jednotná, každý z rodičů k chlapci přistupoval jiným způsobem, měl jinak nastavena pravidla, která po chlapci vyžadoval. Matka se snažila o normální, klasickou výchovu s jasně daným řebříčkem, ale otec, měl jiné představy o výchově, (které vycházely z jeho zkušeností, ze svého dětství – otec despota, matka volná výchova). Chlapec byl širší rodinou veden jako „rodinné princátka“, které může vše, neměl pevně stanovené hranice. Ačkoli se matka snažila, proti celé rodině (manžel, prarodiče) neměla šanci. Později ze situace vyplynulo, že chlapec zdědil předpoklady k psychiatrické nemoci svého otce, proto se do péče začlenila ještě psychiatrická péče. Chlapec je medikován, částečně byl zklidněn, nicméně v současné době nastalo období depresí a rychlého přechodu do mánie. Opět je špatně zvladatelný, odmlouvá, nerespektuje apod. U tohoto dítěte je velmi důležité nastavit jasná pravidla, která musím striktně dodržovat, je nutné s chlapcem pravidla rozebrat, zdůvodnit, proč jsou důležitá a trvat na jejich dodržování a respektování z chlapcovy strany. Chlapec v období mánie bývá i agresivní, je nutné jej neustále hlídat, aby neublížil jiným a i sobě.

Práce s takovým dítětem je velmi náročná, vyčerpávající, vzhledem k tomu, že je ve třídě, která má 28 žáků a bez asistenta pedagoga.

Přesto se snažím být pozitivní a přistupovat k chlapci jako k jiným žákům samozřejmě pokud je v období, kdy je zklidněn a tzv. bere. V tomto případě plně platí, že pravidla jsou velmi důležitá a bez jasně stanovených pravidel není možné ničeho dosáhnout. Děti totiž podvědomě pravidla a hranice vyžadují, i když se jim brání.

Oslovila jsem proto paní ThDr. Lenku Selčanovou, která vede etické dílny v našem bydlišti, zda by nemohla s mojí třídou některá témata probrat, což se uskutečnilo v nedávné době. Byla jsem velmi mile překvapena, jak pěknou formou se dá etika na základní škole prezentovat. Dílny byly ve třech blocích, vždy na určité téma. První blok se věnoval tématu „ Jak se stát dobrým kamarádem“ (prevence šikany), druhý blok se věnoval tématu „ Co dělat se svým vzhledem“ (prevence příjmu potravy) a poslední blok jsem si mohla vybrat a z důvodu velké nekázně ve třídě jsem si zvolila

téma „ Jak překonávat starosti ve škole“ (téma se zabývá problémovými vztahy se spolužáky, problémy s učením nebo problémy s učiteli). V příloze přikládám pracovní list z prvního bloku k nahlédnutí. Paní doktorce bych ráda poděkovala za milý a citlivý přístup k dětem a tématu.

5. ZÁVĚR

Ve své seminární práci jsem se snažila vypsát, nebo nahlédnout na podstatné myšlenky dvou významných autorů a zakladatelů tohoto oboru J. Piageta a Lawrence Kohlberga. Spíše se jedná o systematický přehled jejich teorií a některé návody pro použití v praxi. Při čtení jejich myšlenek jsem v některých případech mohla použít i příklady ze své praxe, ale i naopak jiné návody zase mohu vyzkoušet a ověřit, zda budou fungovat. Děkuji jim za jejich rady.

6. BIBLIOGRAFIE

Fromm, E. (1993). *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko.
Piaget, J. (1970). *Psychologie inteligence*. Praha: SNP.
Rousseau, J. (1907). *Emil čili o výchování*. Přerov: Fr. Bayer.
Vacek, P. (2008). *Rozvoj morálního vědomí žáků*. Praha: Portál.

DALŠÍ ZDROJE

www.etickeforum.cz

www.etickedilny.cz

www.dvadvazka.cz